

Forskare eller ögonvittne?

Hundra år sedan Cadbury ställde frågan

LENNART THÖRN

Lennart Thörn är pensionerad universitetsadjunkt i Nya testamentets exegetik vid Göteborgs universitet.

lennart.thorn@icloud.com

Det är inte alla vetenskapliga artiklar som överlever i så måtto att de fortfarande citeras och diskuteras efter hundra år. Men 1921–1922 publicerade den amerikanske Lukasforskaren, sedermera Harvardprofessorn, Henry J. Cadbury (1883–1974) tre artiklar om Lukas förord, vars huvudtes fortfarande diskuteras.¹ Så sent som 1993 erkände Loveday Alexander i sin avhandling om Lukas förord att Cadburys studium av detsamma ”remains the cornerstone of twentieth-century interpretation of the preface”.² Det är således en prestation värd att uppmärksamma.

Två artiklar skrevs som en förberedelse för en tredje, en appendixartikel i andra volymen av det berömda historieverket *The Beginnings of Christianity* i fem band, som i sin tur skrevs på uppdrag av dess huvudredaktörer Frederick John Foakes Jackson (1855–1941) och Kirsopp Lake (1872–1946).³ Cadbury medverkade för övrigt relativt flitigt i nämnda fembandsverk. Utöver dessa bidrag samt ett stort antal artiklar i olika frågor om

---

1. Henry J. Cadbury, ”The Purpose Expressed in Luke’s Preface”, *The Expositor* 8/21 (1921), 431–441; Henry J. Cadbury, ”The Knowledge Claimed in Luke’s Preface”, *The Expositor* 8/24 (1922), 401–420; Henry J. Cadbury, ”Appendix C: Commentary on the Preface of Luke”, i Frederick John Foakes Jackson & Kirsopp Lake (red.), *The Beginnings of Christianity: 1. The Acts of the Apostles*, vol. 2, London 1922, 490–510.

2. Loveday Alexander, *The Preface to Luke’s Gospel: Literary Convention and Social Context in Luke 1.1–4 and Acts 1.1*, Cambridge 1993, 3, <https://doi.org/10.1017/CBO9780511554827>.

3. Frederick John Foakes Jackson & Kirsopp Lake (red.), *The Beginnings of Christianity: 1. The Acts of the Apostles*, London 1920–1933.

Lukasevangeliet och Apostlagärningarna sammanfattade han sin syn på dessa båda skrifter tillkomst, form och syfte i monografen *The Making of Luke–Acts*, ursprungligen publicerad 1927.⁴ Vid sidan om sin forskargärning var Cadbury som medlem i och tidvis ledare för det amerikanska kväkar-samfundet starkt engagerad i freds- och konfliktfrågor och mottog å sitt samfunds vägnar Nobels fredspris i Oslo 1947. Inför undrande bibelforskare försvarade han sitt fredsengagemang med följande ord: ”I am still trying to translate the New Testament.”⁵

I den här artikeln ska jag ge en mycket kortfattad och begränsad inblick i Cadburys tolkning av Lukas förord och den diskussion som följt i spåren av hans bidrag.

Lukas förord

Auctor ad Theofilum, traditionellt kallad Lukas, är den ende av de fyra evangelisterna som inleder sin berättelse om Jesus liv med ett stilistiskt och retoriskt välstrukturerat förord (Luk. 1:1–4), i vilket han söker övertyga sin läsare om sin egen förmåga att kunna ge visshet om vad denne tidigare fått höra:

Många har redan sökt ge en samlad skildring av de stora händelser som ägt rum ibland oss, så som de har berättats för oss av dem som från första stund var ögonvittnen och blev ordets tjänare, och efter att grundligt ha satt mig in i allt ända från början har nu också jag beslutat att i rätt ordning skriva ner det för dig, högt ärade Theofilos, för att du skall förstå att de upplysningar du har fått är tillförlitliga.

Förordet består i grundtexten liksom i den svenska översättningen i Bibel 2000 av en enda mening i två delar, en konditional del i verserna 1–2 (protasis) och en konklusiv del i verserna 3–4 (apodosis). Här ställer sig författaren utanför den följande berättelsen och reflekterar ”extradiegetiskt” över sitt förhållande till och arbete med traditionerna från historien, hur det förflutnas dimension inkodats i berättelsen.⁶ I första delen reflekterar han över sina förutsättningar i form av skriftliga föregångare (vers 1) och

4. Henry J. Cadbury, *The Making of Luke–Acts*, London 1958. Se även den senare utgåvan med ny introduktion av Paul N. Anderson: Henry J. Cadbury, *The Making of Luke–Acts*, Peabody, MA 1999.

5. För biografiska och bibliografiska upplysningar se Beverly R. Gaventa, ”The Peril of Modernizing Henry Joel Cadbury”, i Mikeal C. Parsons & Joseph B. Tyson (red.), *Cadbury, Knox, and Talbert: American Contributions to the Study of Acts*, Atlanta, GA 1992, 7–26; Beverly R. Gaventa, ”Bibliography of Henry Joel Cadbury”, i Mikeal C. Parsons & Joseph B. Tyson (red.), *Cadbury, Knox, and Talbert: American Contributions to the Study of Acts*, Atlanta, GA 1992, 45–51.

6. Samuel Byrskog, *Story as History – History as Story: The Gospel Tradition in the Context of Ancient Oral History*, Tübingen 2000, 2, 65, <https://doi.org/10.1628/978-3-16-157252-4>.

ögonvittnestraditioner (vers 2). I andra delen reflekterar han över sitt eget företag och förmåga (vers 3) och sina föresatser med sin berättelse (vers 4).⁷ Utan tvekan är denna enda mening en av de mest genomtänkta och till synes självklara i hela Nya testamentet. Ändå har dessa fyrtioalet ord i grundtexten varit föremål för en omfattande diskussion allt sedan början av 1700-talet.⁸

Förordet före Cadbury

Diskussionen om förordet startade som sagt inte med Cadbury men tog en särskild vändning genom honom. Sammantaget visar det sig att diskussionen under 1800-talet i allt väsentligt föregrep den diskussion om förordet som förts från Cadbury fram till våra dagar. Tre frågor stod särskilt i fokus: Inom vilken genre opererar förordet? Vilket slags kompetens gör författaren anspråk på i förordet? Vilket var författarens syfte med sitt företag?

Genrefrågan

Trots skiftande tolkningar i detaljer rådde en relativt kritisk konsensus före och runt förra sekelskiftet. För det första erkändes att förordets konventionella form, stil, struktur och vokabulär gav prov på författarens litterära kompetens.⁹ För det andra ansåg de flesta att Lukas båda skrifter hörde hemma inom den klassiska historieskrivningens genre och att förordet opererade inom ramen för samma genre.¹⁰ Oavsett vilket syfte författaren hade med sitt företag betraktade man honom allmänt ändå som historiker. Den kritiska punkten var om man skulle uppfatta honom som historiskt tillförlitlig eller historiskt tendentiös. En forskare, Friedrich Blass (1843–1907), anmälde dock en avvikande mening när han hävdade att förordet till den grekiske läkaren och botanisten Dioskorides berömda arbete *Περὶ ὕλης ἰατρικῆς* (lat. *De materia medica*, ”Om läkemedlen”) från första århundradet var det förord man främst skulle jämföra Lukas förord med.¹¹ Det förblev emellertid en relativt udda ståndpunkt. De flesta Lukasforskare under 1800-talet jämförde Lukas förord med kända antika historikers förord. Långt senare, som vi ska se, ställs frågan återigen om förordet ska jämföras med historikers förord eller med förord inom andra litterära genrer i antiken.

---

7. Cadbury, *The Making of Luke–Acts*, 195.

8. Christoph August Heumann, ”Dissertatio de Theophilo cui Lucas Historiam Sacram Inscrisit”, i *Bibliotheca Historico-Philologico-Theologica*, Class. 4, Fasc. 3, Bremen 1721, 483–505.

9. Se Friedrich Blass, *Philology of the Gospels*, London 1898, 1, 7–8.

10. Ramsay beskrev Lukas typiskt nog som ”första klassens historiker”. William Mitchell Ramsay, *St. Paul the Traveler and the Roman Citizen*, London 1895, 2.

11. Blass, *Philology of the Gospels*, 1–6.

Kompetensfrågan

Knappast någon ifrågasatte alltså att Lukas skulle ha opererat inom ramen för den historiska genren. Däremot diskuterades det mera livligt vilket anspråk på kompetens som förordet ger uttryck för. Lukas uppfattades allmänt ha gjort anspråk på att ha haft tillgång till ögonvittnestradition. Många, men inte alla, menade också att Lukas för sitt eget företag erkände sitt beroende av sina föregångares försök att ”ge en samlad skildring” (Bibel 2000 och i grundtexten: ”avfatta en berättelse”) av det som timat snarare än att han underkände deras. Här anmälde emellertid Moritz von Aberle (1819–1875) en avvikande mening och hävdade att Lukas skulle ha avsett att skriva en motskrift mot sina föregångares förtalsskrifter.¹²

På en punkt var man särskilt oense redan under 1800-talet. Många menade att Lukas genom participet *παρηκολουθηκότι* (”havande följt”; Bibel 2000: ”ha satt mig in i”; Svenska Folkbibeln 2015: ”efterforskat”) i vers 3 skulle ha gjort anspråk på särskild kompetens tack vare sina historiska efterforskningar. Han skulle ha byggt på inte bara muntliga (ögonvittnes)traditioner eller föregångares källor utan framför allt på egen efterforskning. Den romersk-katolske exegeten Johann Leonhard Hug (1765–1846) bestred emellertid redan i början av 1800-talet att participet hade att göra med efterforskning. Med stöd av utombibliska belägg hävdade han i stället att Lukas gjorde anspråk på att ha följt händelserna på plats.¹³ Somliga höll med om att verbet *παρακολουθεῖν* (”följa [vid sidan]”) i vers 3 kunde betyda ”följa på plats”. Men ingen utom Hug ansåg att det var detta Lukas menade. Däremot hade Martin Dibelius (1883–1947) samma kritiska inställning som Hug till föreställningen om Lukas som forskare. Men Lukas kompetens låg inte i att han följt händelserna på plats, som Hug menat, utan att han närmast varit en samlare av traditioner från allra första början av sitt kristna liv.¹⁴ Tre olika bedömningar av författarens kompetens mejslades således fram redan under 1800-talet: antingen gjorde han anspråk på forskarens kompetens, det åsyna vittnets kompetens eller samlarens kompetens. Medan de två första var för sig synes förstärka Lukas historiska kompetens, synes det sista leda till en försvagning. En samlare har med nödvändighet inte tillgång till en historisk ram utan måste måhända själv skapa en sådan. Det tycks Dibelius också ha menat som tidig företrädare för den formkritiska skolan.

12. Moritz von Aberle, ”Exegetische Studien 2: Über den Prolog des Lucasevangeliums”, *Theologische Quartalschrift* 45 (1863), 98–120, särskilt 111–116.

13. Johann Leonhard Hug, *Einleitung in die Schriften*, vol. 2, Stuttgart 1808, 120–123. På den här punkten föregrep Hug Cadburys teori.

14. Martin Dibelius, ”Die Herkunft der Sonderstücke des Lukasevangeliums”, *Zeitschrift für die neutestamentliche Wissenschaft* 12 (1911), 325–343, särskilt 337–339, <https://doi.org/10.1515/zntw.1911.12.4.325>.

Syftesfrågan

Trots den relativa samsynen ifråga om inom vilken genre förordet opererar, förekom det många meningsskiljaktigheter vad gäller författarens syfte med sitt företag. Många menade att Lukas ville historiskt bekräfta tidigare undervisning om Jesus liv och kristen tro. Andra, såsom Tübingenskolans företrädare, menade att författaren hade ett konciliärt eller försonande syfte,¹⁵ åter andra menade att Lukas ville bekräfta en paulinsk kristendomstolkning¹⁶ eller motsäga och rätta till felaktig information om kristendomen i en politisk kontext.¹⁷ Olika tolkningar grundade sig i olika uppfattningar om huruvida adressaten Theofilos hade fått kristen undervisning eller bara hade informerats (sant eller falskt) om kristendomen, helt enkelt om han redan var kristen eller inte.

Cadbury och förordet

Det var mot denna bakgrund och utifrån sina metodiska erfarenheter från sitt avhandlingsarbete som Cadbury gav sig i kast med en ingående analys av Lukas förord.¹⁸ Samma frågor som hade stått i fokus under 1800-talet kom att uppta även honom: förordets genre, författarens kompetens och syfte. Men den direkta anledningen till att han ägnade tre artiklar åt Lukas förord var som sagt det uppdrag som han fått av huvudredaktörerna för *The Beginnings of Christianity* att skriva en appendixartikel och utveckla huvudredaktörernas syn på förordets form och syfte.¹⁹ En grundläggande förutsättning för hela Cadburys teori är också att han likt dem utgår ifrån att Lukasevangeliet och Apostlagärningarna är ett enda fortlöpande verk i två volymer.²⁰ De första orden i förordet till Apostlagärningarna – τὸν μὲν πρῶτον λόγον – ska inte översättas ”[I] min förra bok” (Svenska Folkbibeln 2015: ”[I] min förra skrift”) utan ”[I] min första bok” (så Bibel 2000) och underförstå att Apostlagärningarna är en andra volym i ett och samma

---

15. Ferdinand Christian Baur, *Kritische Untersuchungen über die kanonischen Evangelien, ihr Verhältnis zu einander, ihren Character und Ursprung*, Tübingen 1847, 519–521.

16. Adolf Hilgenfeld, ”Das Vorwort des dritten Evangeliums (Luc. I,1–4)”, *Zeitschrift für wissenschaftliche Theologie* 44 (1901), 1–10.

17. Aberle, ”Exegetische Studien 2”, 111–116.

18. Cadbury disputerade 1914 på avhandlingen *The Style and Literary Method of Luke*, Cambridge, MA 1919–1920.

19. Frederick John Foakes Jackson & Kirsopp Lake, ”The Internal Evidence of Acts”, i Frederick John Foakes Jackson & Kirsopp Lake (red.), *The Beginnings of Christianity: I. The Acts of the Apostles*, vol. 2, London 1922, 133–137, 175–180, 187.

20. Cadbury, *The Making of Luke–Acts*, 9–11. Jämför Foakes Jackson & Lake, ”The Internal Evidence of Acts”, 133.

verk.²¹ Förordet i Luk. 1:1–4 gäller således både den första berättelsen (Luka-sevangeliet) och den andra (Apostlagärningarna).²²

Historisk genre

Förordet med en enda kort, pregnant och välbalanserad periodisk mening är enligt Cadbury ett av de mest tydliga kännetecknen på Lukas litterära ambitioner.²³ Här följer Lukas en utbredd litterär konvention framsprungen ur retorikens krav på hur det muntliga talet skulle inledas. Under hellenistisk tid blev förord mycket vanliga hos alla slags prosaförfattare, hos grekiska och romerska historiker såväl som hos olika slags fackprosförfattare som geografer, medicinare och andra vetenskapare. Men måste man välja genre så menar Cadbury att Lukas förord står närmare historiska förord än någon annan genres förord utan att därmed bestämmas som en ren imitation av något av dem.²⁴

Ögonvittneserfarenhet

Cadburys mest specifika hypotes gäller Lukas egen kompetens som författare. Vanligtvis tolkas tredje versen så att författaren anser sig vara särskilt kompetent att skriva en (kronologiskt) ordnad berättelse om ”de stora händelser som ägt rum ibland oss” (Bibel 2000),²⁵ emedan han inte endast övertagit ögonvittnesstraditioner och gjort sina föregångares skrivna berättelser till källor utan även själv likt historiker gjort egna efterforskningar.²⁶

Cadbury ifrågasätter ett sådant synsätt. Han håller med om att Lukas använt föregångares material och ögonvittnesstraditioner. Men καθεξῆς (”i ordning”) i vers 3 betyder inte nödvändigtvis kronologisk ordning utan snarare fortlöpande narrativ ordning.²⁷ I centrum för diskussionen står participet παρηκολουθηκότι (ordagrant ”havande följt”) i vers 3. Av tre möjliga betydelser – havande följt någon (bokstavligen), havande följt något skrivet eller uttalat, eller havande följt något på plats (som åsyna vittne) – väljer Cadbury det tredje alternativet med stöd från antika belägg.²⁸ För

21. Se Theodor Zahn, *Einleitung in das Neue Testament*, vol. 2, 3:e uppl., Leipzig 1907, 307.

22. Cadbury, *The Making of Luke–Acts*, 9, not 3.

23. Cadbury, *The Making of Luke–Acts*, 194–198.

24. Cadbury, *The Making of Luke–Acts*, 133, 194–196. Se också Henry J. Cadbury, Frederick John Foakes Jackson & Kirsopp Lake, ”The Greek and Jewish Traditions of Writing History”, i Frederick John Foakes Jackson & Kirsopp Lake (red.), *The Beginnings of Christianity: I. The Acts of the Apostles*, vol. 2, London 1922, 7–29, särskilt 15.

25. Ord nära översättning av grundtexten: ”om de ibland oss fullbordade händelserna.”

26. Svenska Folkbibeln 2015: ”Sedan jag noga efterforskat allt från början”. Jämför Bibel 2000: ”och efter att grundligt ha satt mig in i allt ända från början.”

27. Se Cadbury, *The Making of Luke–Acts*, 345; Cadbury, ”Commentary on the Preface of Luke”, 505.

28. Cadbury lutar sig särskilt mot Josefus, *Contra Apionem* 1:10; Josefus, *Vita* 65;

alternativet ”efterforska” finner han inga belägg.²⁹ I stället för forskarens kompetens gör Lukas anspråk på ögonvittnets, som även om han själv inte bevittnat allt med egna ögon i varje fall stått i nära kontakt med det händelseförlopp han själv skildrar. Cadburys val påverkas av det faktum att samtida historiker värderade samtids- och vittneskunskap högt.³⁰

För Cadbury råder det ingen motsättning mellan att Lukas menat sig ha varit beroende av ögonvittnestradition och samtidigt gjort anspråk på att själv ha varit ett ögonvittne eller haft tillgång till egen samtidskunskap. Spänningen som uppstår mellan dessa båda påståenden söker han lösa upp genom att låta pronominet πᾶσιν i vers 3 inte betyda ”alla [händelser]” utan mer generellt ”allt” utan direkt referens och inte låta adverbet ἄνωθεν i vers 3 betyda ”från början” utan ”sedan länge” (”since long ago”).³¹ Dessutom menade han att båda påståendena är förenliga såvida man tolkar ”oss” i vers 2 kollektivt.

Apologetiskt syfte

Cadbury menar att Lukas redan i förordet deklarerar ett apologetiskt syfte med sina skrifter. Lukas ville få kristendomen att framstå som en legitim judisk religiös rörelse och därmed en laglig religion i det romerska imperiet.³² Grunden för sitt synsätt lägger Cadbury redan i första artikelns utredning av förordets fjärde vers: ”för att du skall förstå att de upplysningar du har fått är tillförlitliga” (Bibel 2000). Cadbury ifrågasätter den vanliga tolkningen, att Theofilos skulle ha varit en omvänd eller potentiell konvertit i behov av att få bekräftat trovärdigheten hos de berättelser han redan hört.³³ I stället antar han att Theofilos skulle ha varit en inflytelserik romersk ämbetsman i behov av säker och klar information (fakta) med anledning av de anklagelser som nått honom.³⁴ Senare låter Cadbury det vara osagt om vokativen κράτιστε ”högt ärade” ska uppfattas som ett tilltal till en ämbetsman eller ett respektfullt tilltal i allmänhet.

Demosthenes, *De Corona* 53.

29. Cadbury, ”Commentary on the Preface of Luke”, 502; Cadbury, ”The Knowledge Claimed in Luke’s Preface”, 402–408; Cadbury, *The Making of Luke–Acts*, 344–347.

30. Om autopsi hos historiker, se Byrskog, *Story as History*, 48–65.

31. Cadbury, ”The Knowledge Claimed in Luke’s Preface”, 409. Märkligt nog ändrar sig Cadbury i ”Commentary on the Preface of Luke”, 502–503, och ser ἄνωθεν i vers 3 som nära nog en synonym till ἀπ’ ἀρχῆς (”från början”) i vers 2.

32. Cadbury, *The Making of Luke–Acts*, 299–316. Jämför Cadbury, ”Commentary on the Preface of Luke”, 490, 510.

33. Se Foakes Jackson & Lake, ”The Internal Evidence of Acts”, 136.

34. Cadbury, ”The Purpose Expressed in Luke’s Preface”, 432, 437–438.

Förordet efter Cadbury

Reaktionen på Cadburys profilerade tolkningar av Lukas förord lät inte vänta på sig. Omedelbart ifrågasattes Cadburys apologetiska teori och ögonvittneshypotes av filologen Francis Henry Colson (1857–1943) och exegeten Archibald Thomas Robertson (1863–1934), vilket besvarades av Cadburys tidigare lärare James Hardy Ropes (1866–1933).³⁵ Men diskussionen blev inte särskilt omfattande. Mellan 1923 och 1960 tog så gott som ingen upp Cadburys teser till diskussion.³⁶ Cadbury själv uttryckte i mitten på 1950-talet besvikelse över att egentligen endast en forskare, professorn i Nya testamentet vid Westminster Theological Seminary Ned B. Stonehouse (1902–1962), hade utsatt hans teser för ”elaborate criticism”.³⁷ Även Stonehouse var kritisk mot Cadburys ögonvittneshypotes.³⁸ I början av 1960-talet tog dock den tyske forskaren Ernst Haenchen (1894–1975) upp Cadburys teser till behandling inom ramen för en diskussion med Martin Dibelius om hur de så kallade vi-passagererna i Apostlagärningarna ska förstås. Därefter blev det mera vanligt att nämna och diskutera Cadburys teser, särskilt ögonvittneshypotesen. Här ska jag ta upp tre forskare: Ernst Haenchen, Loveday Alexander och David P. Moessner.

Ernst Haenchen

Ernst Haenchen publicerade en artikel 1961 om de så kallade vi-passagererna i Apostlagärningarna (Apg. 16:10–17, 20:5–15, 21:1–18, 27:1–28:16), i vilken han även tar avstånd från Cadburys tolkning av Lukas förord.³⁹ Många forskare, däribland Cadbury, hade hoppats att i prologen finna stöd för att Paulus medresenär Lukas har författat Lukasevangeliet och Apostlagärning-

---

35. Francis Henry Colson, ”Notes on St Luke’s Preface, suggested by reading the second volume of Foakes-Jackson and Lake’s *Beginnings of Christianity*”, *The Journal of Theological Studies* 24 (1923), 300–309, <https://doi.org/10.1093/jts/os-XXIV.95.300>; James Hardy Ropes, ”St Luke’s Preface; ἀσφάλεια and παρακολουθεῖν”, *The Journal of Theological Studies* 25 (1923), 67–71, <https://doi.org/10.1093/jts/os-XXV.97.67>. Archibald Thomas Robertson, ”The Implications in Luke’s Preface”, *The Expository Times* 35 (1924), 319–321, <https://doi.org/10.1177/001452462403500708>.

36. Den svenske Lukasforskaren Harald Sahlin (1911–1995) tog dock ställning i sin avhandling om protolukansk teologi för Cadburys tes att det finns ett samband mellan Lukasprologen och det apologetiska målet i Apostlagärningarnas andra hälft. Se Harald Sahlin, *Der Messias und das Gottesvolk: Studien zur Protolukanischen Theologie*, Uppsala 1945, 39–47.

37. Henry J. Cadbury, ”We’ and I’ Passages in Luke–Acts”, *New Testament Studies* 3 (1956), 131–132, <https://doi.org/10.1017/S0028688500023614>.

38. Ned B. Stonehouse, *The Witness of the Synoptic Gospels to Christ*, Grand Rapids, MI 1951, 34–40.

39. Ernst Haenchen, ”Das ’Wir’ in der Apostelgeschichte und das Itinerar”, *Zeitschrift für Theologie und Kirche* 58 (1961), 329–366. Engelsk översättning: Ernst Haenchen, ”We’ in Acts and the Itinerary”, *Journal for Theology and the Church* 1 (1965), 65–99.

arna och att det är denne som uttalar sig under begreppet ”vi” i Apostlagärningarna.

Kritiken mot Cadbury följer på Haenchens avståndstagande från Martin Dibelius synsätt att som grund för berättelsen om Paulus missionsresor i Apg. 13–21 skulle ha legat ett resedokument, ett itinerarium, som Apostlagärningarnas författare Lukas redigerade bland annat med hjälp av tillägg av ”vi” för att påtala sin egen närvaro på åtminstone en del av dessa resor. I stället för ordagrann återgivning av ett itinerarium menar Haenchen att författaren till Apostlagärningarna skulle ha haft tillgång till en Paulusmedarbetares, kanske Timotheos, hågkomster (”Erinnerungen”), till vilken han fogat ”vi” för att förstärka intrycket av förstahandsupplysningar hos läsaren. För Haenchen är Lukas mer författare än en samlare och återgivare. Det märks i synnerhet i framställningen av fångtransporten till Rom i Apg. 27–28.⁴⁰

Detta synsätt föranleder Haenchen att kritisera även Cadbury. I en artikel från 1956 fortsätter Cadbury att argumentera för sin teori, att förekomsten av de gåtfulla vi-passagerna i Apostlagärningarna blir mer begriplig, om författaren redan i förordet aviserat sin egen erfarenhet av (åtminstone en del av) de händelser som han återger i sitt dubbelverk. Argumentationen för ett sådant synsätt ifrågasätter Haenchen. Även om verbet παρακολουθεῖν (”följa [vid sidan]”) i vers 3 skulle kunna betyda följa som åsyna vittne så har det absolut inte den betydelsen i Lukas förord. Det är inte förenligt med vad ἀκριβώς (”noggrant”; Bibel 2000: ”grundligt”) normalt betyder. Cadbury tvingas dessutom tolka πᾶσιν (”alla”) som en överdrift, eftersom Lukas inte kan ha menat att han varit vittne till alla händelserna utan endast vissa, som vi-passagerna vittnar om. Dessutom, om ἀνωθεν (”från början”) i vers 3 skulle betyda ”under lång tid” och syfta på andra hälften av Apostlagärningarna, som Cadbury menade, är hela resonemanget meningslöst enligt Haenchen. Lukas skulle i sitt förord göra anspråk på att ha historisk kompetens för andra hälften av Apostlagärningarna men skulle inte alls uttala sig om sina kvalifikationer att kunna skriva historien om Jesus.⁴¹

Loveday Alexander

Man skulle kunna tro att en sådan kritik av en så pass inflytelserik tysk exeget som Haenchen skulle ha fått ett sådant genomslag att det förpassat Cadbury till historien. Men så är inte fallet. Inte nog med att den engelska exegeten Loveday Alexander i sin publicerade avhandling erkände Cadbury som 1900-talets främsta forskare vad gäller Lukas förord, utan i sin detaljerade utläggning av förordets vokabulär och fraser gör hon just Cadbury, inte

40. Haenchen, ”Das ’Wir’”, 338–362; Haenchen, ”’We’ in Acts”, 74–95.

41. Haenchen, ”Das ’Wir’”, 363–366; Haenchen, ”’We’ in Acts”, 95–99.

någon av de stora kommentatorerna till Lukasevangeliet, som till exempel Joseph Fitzmyer (1920–2016), till sin samtalspartner.⁴² Och det är inte vem som helst som gör det. Alexander är den första och hittills den enda som skrivit en monografi enbart om Lukas förord.⁴³

Inte ett historiskt förord utan ett fackprosaförord

Motsvarigheten till Lukas förord i en enda kort, avskiljbar, periodisk mening i första person och med ett tilltal i andra person likt en förklarande etikett ("label") med adress finner Alexander inte i den klassiska litteraturen eller i historiografen utan främst inom fackprosatraditionen – som Alexander kallar den "vetenskapliga" litteraturen – om medicin, geografi, filosofi, matematik, teknik, retorik och astrologi. Alexander jämför Lukas förord särskilt med ett förord av fysikern och matematikern Heron från Alexandria (ca 10–ca 70 v.t.) och med ett av den grekiske läkaren Klaudios Galenos från Pergamon (129–199 v.t.).

Jämförelsen med historiska förord diskvalificeras av Alexander genom att dessa saknade dedikation och inte skrevs i första utan tredje person. Till skillnad från Lukas förord var historiska förord som regel längre och innehöll författarens namn. I historiska förord framhölls också ofta betydelsen av den egna ögonvittneserfarenheten (*autopsia*) liksom syftet med historia, vikten av källor och granskning av vittnen. Historikerna såg inte sina skrifter som tidsbundna produkter avsedda för någon viss individ utan som något mer allmängiltigt. Och trots att Lukas stil höll högre klass än resten av Nya testamentet nådde den ändå inte upp till den hellenistiska historiografins retoriska höjder.

Lukas förord stämde bättre med fackprosans litterära konventioner än med historiografins. Men det betyder inte nödvändigtvis att Lukas skulle ha imiterat något visst fackprosaförord eller slaviskt följt fackprosatraditionens konventioner. Det som emellertid talar för att Lukas var särskilt bekväm med och hemmastadd i fackprosatraditionen snarare än i den historiografiska traditionen var att han likt andra fackprosaförfattare hade respekt för traditionen och lät Jesustraditionens biografiska form påverka sin egen berättelses utformning.⁴⁴

---

42. Alexander, *The Preface to Luke's Gospel*, 102–142.

43. För en egen sammanfattning av sin teori, se Loveday Alexander, "Luke's Preface in the Context of Greek Preface-Writing", *Novum Testamentum* 28 (1986), 48–74, <https://doi.org/10.1163/156853686X00084>.

44. Jämför Loveday Alexander, "Acts and Ancient Intellectual Biography", i Bruce W. Winter & Andrew D. Clarke (red.), *The Book of Acts in Its First Century Setting: I. Ancient Literary Setting*, Grand Rapids, MI 1993, 31–63.

Inte ögonvittne utan tradent

I näranalysen av Lukas förord utgår Alexander som sagt just ifrån Cadburys utläggning i appendixartikeln i *The Beginnings of Christianity*, som hon betraktar som ett ”fundamentalt” arbete.⁴⁵ Liksom Cadbury ser hon förordet som konventionellt präglat, men till skillnad från honom menar hon att det inte är präglat av historiografiska konventioner utan snarare av fackprosa-konventioner eller konventioner inom den ”vetenskapliga” prosan. På fyra punkter skiljer sig Alexander särskilt från Cadbury.

För det första håller Alexander inte med Cadbury om att referensen till ögonvittnen i vers 2 reflekterar en historiografisk konvention. Hänvisning till autopsi och förstahandserfarenhet var vanlig även inom den ”vetenskapliga” traditionen. Lukas gör anspråk på att stå i en ögonvittnesträdning men det finns inga tecken på att det är ett resultat av egen undersökning eller fingranskning av ögonvittnena.

För det andra håller hon inte med Cadbury i hans förhållandevis udda tolkning av participet *παρηκολουθηκότι* (”havande följt”) i vers 3. Hon håller med Cadbury om att det inte finns stöd för tolkningen ”efterforskat” eller ”undersökt”. Av fyra möjligheter – (1) personlig efterföljd, (2) följa med tanken, (3) närvara och deltaga samt (4) följa källor – förordar hon det andra alternativet (jämför Bibel 2000: ”satt mig in i”). Lukas har kunskap om händelserna varken på grund av egen efterforskning eller som Cadbury menade på grund av egen närvaro och förstahandserfarenhet. Lukas gör anspråk på kompetens att kunna skriva sin berättelse eftersom han har blivit grundligt insatt i en förmedlad tradition.

För det tredje håller Alexander inte med Cadbury om att adverbet *καθεξῆς* i sammanhanget antar betydelsen ”nedan” (”hereinafter”) i stället för den traditionella översättningen ”i ordning” (Bibel 2000: ”i rätt ordning”). Det är en onödig omtolkning som sammanhanget inte nödvändigtvis kräver. Den rimligaste tolkningen är att ”skriva i ordning” närmast är en kontrasterande variant till ”avfatta en berättelse” (Bibel 2000: ”ge en samlad skildring”) i vers 1. Fackprosaförfattare gillade vokabulära variationer. Men någon djupgående polemik rymmer inte uttrycket, inte heller något anspråk på en historiskt riktigare ordning än sina föregångares ordning. Är det fråga om någon kontrast så är det i sådant fall mellan det skrivna ordet och den underliggande muntliga traditionen.

För det fjärde går Alexander emot Cadburys ståndpunkt att vers 4 skulle utlova försvar inför en outsider, kanske en myndighetsperson, mot en fientlig rapport om kristendomen och kristna. Tvärtom menar Alexander att vers 4 utlovar en insider en skriftlig försäkran om tidigare muntligt

---

45. Alexander, *The Preface to Luke's Gospel*, 106.

levererad rapport eller undervisning. En sådan intention liknar påminnelser som förekom inom den ”vetenskapliga” traditionen om bekräftelse av muntlig undervisning som läsaren redan var bekant med. En sådan konvention bör således inte övertolkas.

Sammantaget håller alltså Alexander både med Cadbury och ifrågasätter hans synsätt. Hon håller med om att Lukas i förordet inte gör anspråk på att ha gjort historiska efterforskningar. Men hon ifrågasätter att Lukas skulle göra anspråk på att själv ha varit närvarande och deltagit i åtminstone några av de omtalade händelserna. Lukas var snarare tradent än historiker.

David P. Moessner

I spåren av Loveday Alexanders genomarbetade alternativ till det historiska paradigmet följde inte bara en omfattande diskussion och kritik av hennes teser,⁴⁶ utan även en förnyad argumentation för att se antik historiografi som bakgrund till Lukas författarskap i stort och till hans förord.⁴⁷ I denna diskussion har Texasprofessorn David P. Moessner deltagit livligt alltsedan 1992.⁴⁸ Hans bidrag kretsar i hög grad kring två omdiskuterade begrepp i förordet: παρακολουθῆω (”följa”) och καθεξῆς (”i ordning”) i vers 3.⁴⁹ Genom dessa båda begrepp framhåller Lukas både sin egen personliga kompetens och sin berättelses kompetens framför sina föregångares trots sitt beroende av dem och av en gemensam ögonvittnesträdion.

Liksom Alexander går även Moessner emot den vanliga tolkningen av particippet παρακολουθηκότι (”havande följt”), att Lukas därigenom

46. Bland andra Kota Yamada, ”The Preface to the Lukan Writings and Rhetorical Historiography”, i Stanley E. Porter & Dennis L. Stamps (red.), *The Rhetorical Interpretation of Scripture: Essays from the 1996 Malibu Conference*, Sheffield 1999, 154–172; David Aune, ”Luke 1.1–4: Historical or Scientific Prooimion?”, i Alf Christopherson et al. (red.), *Paul, Luke and the Graeco-Roman World: Essays in Honour of Alexander J.M. Wedderburn*, Sheffield 2002, 138–148; Armin Daniel Baum, ”Lk 1,1–4 zwischen antiker Historiografie und Fachprosa: Zum literaturgeschichtlichen Kontext des lukanischen Prologs”, *Zeitschrift für die neutestamentliche Wissenschaft* 101 (2010), 33–54, <https://doi.org/10.1515/zntw.2010.002>.

47. Armin Daniel Baum, *Lukas als Historiker der letzten Jesusreise*, Wuppertal 1993, 39–154; Michael Wolter, ”Die Proömien des lukanischen Doppelwerks (Lk 1,1–4 und Apg 1,1–2)”, i Jörg Frey, Clare K. Rothschild & Jens Schröter (red.), *Die Apostelgeschichte im Kontext antiker und frühchristlicher Historiographie*, Berlin 2009, 476–494, <https://doi.org/10.1515/9783110216325.4.476>.

48. David P. Moessner, ”The Meaning of καθεξῆς in the Lukan Prologue as a Key to the Distinctive Contribution of Luke’s Narrative among the ’Many’”, i Frans Van Segbroeck et al. (red.), *The Four Gospels 1992: Festschrift Frans Neirynck*, vol. 2, Leuven 1992, 1 513–1 528. Moessner har sammanfattat sin forskning om Lukas förord i samlingsvolymen *Luke the Historian of Israel’s Legacy, Theologian of Israel’s ’Christ’: A New Reading of the ’Gospel Acts’ of Luke*, Berlin 2018, <https://doi.org/10.1515/9783110255409>.

49. David P. Moessner, ”The Appeal and Power of Poetics (Luk 1:1–4): Luke’s Superior Credentials (παρακολουθηκότι), Narrative Sequence (καθεξῆς), and Firmness of Understanding (ἡ ἀσφάλεια) for the Reader”, i David P. Moessner (red.), *Jesus and the Heritage of Israel: Luke’s Narrative Claim upon Israel’s Legacy*, Harrisburg, PA 1999, 84–123.

skulle ha gjort anspråk på historisk kompetens som ett resultat av egna efterforskningar.⁵⁰ Av möjliga innebörder hos verbet παρακολουθεῖν ("följa [vid sidan]") – följa fysiskt till exempel en person, följa med tanken, följa som konsekvens eller resultat, följa på plats eller följa upp – kommer även Moessner fram till att "följa med tanken" är den enda rimliga innebörden i Lukas förord. Lukas har varken följt händelserna på plats som en samtida eller följt upp händelserna genom egen efterforskning, utan blivit informerad om alla händelser och traditioner om Jesus och hans efterföljare från början till slut. Denna tolkning av παρακολουθεῖν finner Moessner stöd för framför allt hos den judiske historieskrivaren Josefus (ca 37–ca 100 v.t.) och den grekiske statsmannen och talaren Demosthenes (384–322 f.v.t.).⁵¹ Lukas har "sedan länge" eller "under lång tid" blivit så ingående insatt i ögonvittnestraditionen att han kunde göra anspråk på att själv kunna skriva sin egen berättelse om allt som han själv inte varit ögonvittne till.⁵² Moessners tolkning av participet i vers 3 är således ett medvetet ställningstagande till Cadburys tolkningsförslag. Han både håller med och kritiserar honom.⁵³

Även om Moessner uttryckligen inte refererar till Alexander, har han även en liknande syn som hon på begreppet καθεξῆς ("i ordning").⁵⁴ Tolkningarna av adverbets betydelse har varit många: i (fullständig) tidsföljd,⁵⁵ i det som följer,⁵⁶ i systematisk (frälsningshistorisk) ordning,⁵⁷ i obruten

---

50. Daniel P. Moessner, "Eyewitnesses', 'Informed Contemporaries', and 'Unknowing Inquirers': Josephus' Criteria for Authentic Historiography and the Meaning of παρακολουθεῖν", *Novum Testamentum* 38 (1996), 105–122, <https://doi.org/10.1163/1568536962613469>; Daniel P. Moessner, "The Lukan Prologues in the Light of Ancient Narrative Hermeneutics: παρακολουθηκότι and the Credentialed Author", i Joseph Verheyden (red.), *The Unity of Luke–Acts*, Leuven 1999, 399–418.

51. Liksom Cadbury hänvisar Moessner till Josefus, *Contra Apionem* 1:53, 218; Demosthenes, *De Corona* 18:172.3. Stöd för denna tolkning finner Moessner också i 2 Tim. 3:10.

52. David P. Moessner, "Luke as Tradent and Hermeneut: 'As one who has a thoroughly informed familiarity with all the events from the top' (παρακολουθηκότι ἄνωθεν πᾶσιν ἀκριβῶς, Luke 1:3)", *Novum Testamentum* 58 (2016), 259–300, <https://doi.org/10.1163/15685365-12341530>.

53. Moessner, *Luke the Historian*, 71.

54. Moessner, "The Meaning of καθεξῆς", 1 513–1 528.

55. Klein, "Lukas 1,1–4 als Theologisches Programm", i Georg Braumann (red.), *Das Lukas-Evangelium: Die Redaktions- und Kompositionsgeschichtliche Forschung*, Darmstadt 1974, 194–195.

56. Cadbury, "Commentary on the Preface of Luke", 505; Josef Kürzinger, "Herrn Prof. D. Dr. Joseph Reuss zum 70. Geburts tag", *Biblische Zeitschrift* 18 (1974), 249–255, <https://doi.org/10.30965/25890468-01802007>.

57. Gerhard Schneider, "Zur Bedeutung von καθεξῆς im lukanischen Doppelwerk", *Zeitschrift für die neutestamentliche Wissenschaft* 68 (1977), 128–131, <https://doi.org/10.1515/zntw.1977.68.1-2.123>.

(saklig) ordningsföljd ("continua serie"),⁵⁸ i fortlöpande ordning utan avbrott ("lückenlos")⁵⁹ och i narrativ ordning.⁶⁰ Mot bakgrund av hur adverbet kan och bör ges en narratologisk innebörd i Apg. 11:4 förordar Moessner den senare innebörden även i Luk. 1:3. Till följd av sin långvariga inskolning i vittnestraditionen kan Lukas ordna sin berättelse från början till slut så att hans läsare både kan se Guds plan i det som skett och få ett "fastare grepp om den verkliga betydelsen hos de händelser" som läsaren Theofilos tidigare fått undervisning om.

Avslutning

I denna jubileumsartikel har jag velat uppmärksamma några artiklar som skrevs av Henry J. Cadbury för hundra år sedan och hur det gick med de hypoteser han lade fram i dessa artiklar. Titeln på min artikel är "Forskare eller ögonvittne". Av allt att döma av debatten med Cadbury under hundra år var Lukas varken det ena eller det andra. Flera forskare, men verkligen inte alla, håller med Cadbury om att Lukas i förordet inte gjorde anspråk på att ha bedrivit historisk efterforskning. Samtidigt håller man inte med honom om att Lukas skulle göra anspråk på att själv ha varit närvarande och deltagit i åtminstone somliga händelser, särskilt de som omvittnas i vi-passagerna i Apostlagärningarna. En tendens i dialogen om Lukas förord, åtminstone om vi ska lyssna till David P. Moessner, är att Lukas gör anspråk på att vara en välinformerad tradent snarare än en kritiskt granskande historiker.⁶¹ Förvisso håller Moessner med om att förordet opererar inom den historiska genren, men participet *παρηκολουθηκότι* ("havande följt") i vers 3 betyder inte "efterforskat" utan snarare "följt med tanken", precis som Bibelkommissionen med sin översättning "satt mig in i" föreslog redan 1981 och som nu står i Bibel 2000. ▲

SUMMARY

Not every research article manages to stay relevant for an entire century, remaining an object for discussion even one hundred years after its composition. In 1921–1922, an American Lukan scholar, and later professor of the New Testament at Harvard University, Henry J. Cadbury, published

58. Martin Völkel, "Exegetische Erwägungen zum Verständnis des Begriffs *καθεξις* im lukanischen Prolog", *New Testament Studies* 20 (1974), 289–299, <https://doi.org/10.1017/S0028688500014818>.

59. Franz Mussner, "Καθεξις im Lukasprolog", i Edward Earle Ellis & Erich Grässer (red.), *Jesus und Paulus: Festschrift für Werner Georg Kümmel zum 70. Geburtstag*, Göttingen 1975, 253–255.

60. Robert C. Tannehill, *The Narrative Unity of Luke–Acts: A Literary Interpretation, Volume 1: The Gospel according to Luke*, Philadelphia, PA 1986, 9–12.

61. Moessner, "Luke as Tradent and Hermeneut", 259–300.

three articles about the Lukan preface. These articles, and in particular one of them, are still discussed among Lukan scholars today. The aim of my article is to highlight this achievement of Cadbury's. Cadbury was not the first to write about the Lukan preface. The preface had generally been interpreted as evidence that Luke was a historian, and that his gospel was a result of historical research about the events relayed in the story of Jesus. Cadbury did not fully agree. While he agreed that Luke was a historian, he did not agree that what he wrote constituted historical research. Instead, Luke claimed to have himself been present and personally experienced at least some of the events that he relates in Luke–Acts, especially the "we-passages" in Acts of the Apostles. The purpose of his narrative was to defend Christianity against false reports and accusations. His experiences of and close contact with the course of events allowed him to do so. Of course, such a profiled understanding of Luke's preface has caused much discussion and critique. I summarize contributions from three scholars: Ernst Haenchen, Loveday Alexander, and David P. Moessner. Following the interventions of these scholars, especially if we are listening to Moessner, the *status quaestionis* emerges that Luke was neither a reviewing historian nor an eyewitness but rather a well-informed tradent and interpreter of traditions with which he had been familiar for some time. Of course, Moessner does agree that Luke's preface operates within the framework of the historical genre, but the perfect participle *παρηκολουθηκότι* ("having followed") in Lk. 1:3 does not mean "having investigated" but rather "having followed with the mind" or "having an informed familiarity with" all things that have happened. Thus, at least according to Moessner, Cadbury was both right and wrong.